

ŘEŠENÍ PROBLÉMU

1. AKTIVITA – SOUDNÍ SÍŇ

Zdroj: ŽÁK, P.: Kreativita a její rozvoj. Brno: Computer Press, 2004, str. 155

Cíl

- rozvoj kreativity
- rozvinout písemnou komunikaci
- uvědomit si rozdílné úhly pohledu na událost

Materiál

- psací potřeby
- noviny
- fotografie
- "důkazní materiál"

Instrukce pro lektora

Vyberte z novinové "černé kroniky" libovolný článek a přečtete jej účastníkům.

Rozdělte účastníky do jednotlivých rolí – obžalovaný, svědek, policista, oběť.

Zadejte účastníkům popsat situaci.

Reflexe: vyhodnoťte rozdílnosti v popisu událostí.

Instrukce pro účastníky

Vezměte si papír a pokuste se vžít do své role a představit si průběh událostí. Své vidění situace popište na papír co nejpodrobněji.

Skupinová varianta

Facilitátor zadá jednoduchou informaci: Auto na ulici přejelo chodce.

Účastníci mají za úkol připravit jednotlivé proslovy, které budou při soudním jednání předneseny:

- obžaloba
- obhajoba
- svědkyně
- svědek

Facilitátor zůstává soudcem, moderuje celý proces.

Reflexe

- diskuse nad pocity ze hry
- pojmenování různých paradigmat vnímání
- zobecnění zkušenosti

2. BRAINPOOL

Zdroj: BELZ, H. SIEGRIST, M.: Klíčové kompetence a jejich rozvíjení. Praha: Portál, 2001, str. 241

Brainpool je podobná metoda jako brainstorming. Je založena na principu asociace. Její výhoda je v tom, že pomocí písemného formulování myšlenek dospívá k myšlenkově intenzivnějšímu vypořádání s problémem, což obecně vede ke konkrétnějším, a tím ke kvalitativně lepším způsobům řešení. Na druhé straně je tato metoda kvůli písemnému formulování méně spontánní. V důsledku intrapersonálního hodnocení (sebekritiky) jednotlivce může dojít ke ztrátě cenných nápadů, protože budou hned při svém zrodu zavrženy jako neproveditelné.

Materiál

Pro každého účastníka alespoň jeden list papíru a tužka.

Provedení

Vedoucí kurzu uvede problém. Účastníci mají za úkol každý za sebe, bez diskuse, napsat na papír spontánní nápady k řešení daného problému. Když dojdou účastníkovi nápady, položí svůj list papíru doprostřed stolu a vezme si odtud nějaký jiný. Nechá se ovlivnit myšlenkami jiného účastníka, které jsou v něm obsaženy, a připojí k nim nové vlastní myšlenky nebo doplní a konkretizuje přístupy k řešení, které už jsou k dispozici.

Varianty

Když mají žáci řešit různé problémy – každý si napíše v záhlaví svůj problém a papíry kolují mezi žáky, kteří spontánně dopisují své myšlenky.

Nápady brainpoolu se po ukončení vyvěsí na nástěnku. Působí tak dlouhodoběji a každý účastník si v průběhu dalších zasedání může vyvěšený list papíru vzít a doplnit.

Podle principu "koše na poštu" se nápady uloží na určeném místě. Každý může přinést lístek s nápady nebo si vzít lístek a doplnit ho dalšími myšlenkami.

Vyhodnocení

Shromáždění a posouzení jednotlivých výsledků ve skupině.

3. GENETICKÁ LABORATOŘ

Zdroj: ŽÁK, P.: Kreativita a její rozvoj, str. 165

Cíl

- rozvoj schopnosti senzitivity vůči problému
- rozvoj fantazie
- rozvoj tvůrčího potenciálu
- uvolnění a naladění skupiny

Metodické poznámky pro lektory

Můžeme pracovat ve skupinách a pak vést společnou diskusi, nebo pojmut aktivitu jako simulaci vědeckého sympozia, kdy řešitel přesvědčuje ostatní a ti mu oponují.

Instrukce

Jste pracovníkem genetické laboratoře, které se podařilo získat genetickou informaci z:

- žízaly obecné
- arabského teroristy
- jahody lesní

Vaším úkolem je:

- prodiskutovat, co vzájemným sloučením jednotlivých genetických informací vznikne
- jaká nebezpečí hrozí, pokud budeme tyto tři genetické informace slučovat
- promyslet, proč by bylo dobré ke klonování přistoupit

4. INDIVIDUÁLNÍ STYLY ROZHODOVÁNÍ

Zdroj: Volba – příručka pro učitele. Hněvín 2000, str. 80–84

Charakteristika

Zábavně pojatý kviz, při kterém se žáci zamýšlejí nad různými přístupy k rozhodování.

Cvičení žáky naučí:

- různým způsobům rozhodování
- uvědomit si, že existují různé styly rozhodování
- že každý styl rozhodování má své opodstatnění
- poznat svůj styl rozhodování

Metodické doporučení

Je nutné zdůraznit, že nejde o přesný psychologický test, ale o zábavně pojatý kviz. Zdůrazněte, že nehledáte "jedinou správnou odpověď" – že každý způsob rozhodování má své oprávnění, tedy že nehodnotíte, který je lepší či horší. Zajímavé je zvláště sumarizovat výsledky chlapců a dívek a zjistit, zda jejich styl rozhodování se nějak liší.

Navrhovaný postup

1. Rozdejte žákům kviz a požádejte je, aby zakroužkovali jednu odpověď na každou otázku.
2. Sečtěte si, kolikrát jste odpověděli a), b), c) d), a napište si "skóre" do závěrečné tabulky.
3. Přečtěte si v pracovním listě Typy rozhodování svůj styl rozhodování
4. Vyjádřete se, zda si myslíte, že výsledek souhlasí s vaší zkušeností.

5. Jak postupujete při rozhodování? Je to stejné, nebo rozdílné?
6. Existuje podle vás jeden správný styl rozhodování? Pokuste se své tvrzení odůvodnit.
7. Lze při rozhodování postupovat několika různými způsoby?

Styly rozhodování

Zakroužkuj u každé otázky vždy jen jednu otázku, která nejvíce odpovídá tvému chování. Pamatuji, že neexistuje žádná "jedině správná" odpověď.

1. Několik tvých kamarádů/kamarádek si nedávno koupilo nové sportovní boty. Uvidíš v obchodě podobné boty, které však stojí trochu více, než si můžeš dovolit. Co uděláš?
 - a. Utratíš za ně všechny své úspory. Prostě ty boty chceš, a tak je budeš mít!
 - b. Pokusíš se najít jiné, které se ti sice nebudou tolik líbit, budou však levnější.
 - c. Boty si nekoupíš a celý týden budeš přemýšlet, zda sis je přece jen koupit neměl/a.
 - d. Koupíš si je, protože se chceš vyrovnat svým kamarádům.
2. Několik tvých kamarádů se rozhodne utéci z poslední vyučovací hodiny a jít místo toho do kina. Už dlouho toužíš ten film vidět. Jak se zachováš?
 - a. Přidáš se ke spolužákům, protože chceš film vidět.
 - b. Zjistíš, zda film chtějí vidět i jiní kamarádi/kamarádky, a domluvíš se s nimi, že na něj půjdete jindy.
 - c. Budeš velmi váhat, protože bys nejraději na film šel/šla právě s těmito spolužáky, ale nechceš "jít za školu".
 - d. Přidáš se k nim, protože jinak by řekli, že s tebou není žádná legrace, že s nimi "nedržíš partu".
3. Ještě ses nerozhodl/a, co budeš dělat po základní škole. Jak budeš postupovat?
 - a. Nebudeš si dělat starosti, nebudeš na to myslet – určitě to nějak dopadne, určitě tě včas něco napadne.
 - b. Vyhledeš si informace o tom, jaké máš možnosti, a pak se s někým domluvíš, že se k němu přijdeš poradit.
 - c. Půjdeš na školu, kam se zřejmě nejsnáze dostaneš, kam se hlásí méně uchazečů, než škola může přijmout.
4. Máš si vybrat, kam půjdeš na pracovní praxi. Jak se budeš rozhodovat?
 - a. Projdeš si všechny možnosti a zvolíš tu, která se ti zdá nejzajímavější.
 - b. Projdeš rychle všechny možnosti, vybereš si z nich několik, které tě zajímají, a pak zvolíš tu, která se ti zdá nejlepší.
 - c. Vybereš si ze tří možností a pak budeš čekat, která vyjde.
 - d. Zvolíš si praxi v podniku, organizaci, které ti někdo doporučí a kde pracuje někdo, koho znáš.
5. Je pátek večer. Několik kamarádů/kamarádek ho miní strávit řekněme v kině, jiní někde jinde. Musíš se rozhodnout, ke komu se přidáš. Jak se budeš rozhodovat?

- a. Hodíš si korunou – budeš se dobře bavit stejně tak v kině jako někde jinde.
 - b. Zjistíš si, kolik stojí kino a kolik by tě stálo, kdybys zvolil/a druhou možnost, kdy by ses vrátil/a domů, jak je to s dopravou zpátky apod., a teprve pak se rozhodneš.
 - c. Strávíš polovinu večera s jednou skupinou, pak se omluvíš a zbytek večera strávíš se skupinou druhou.
 - d. Nechceš zklamat nikoho, ale nakonec půjdeš s těmi, kteří budou na tebe více naléhat, budou výřečnější a přesvědčí tě.
6. Zítra píšete písemnou práci ze dvou předmětů. Máš čas připravit se jen na jednu. Co uděláš?
- a. Připravíš se na předmět, který máš raději.
 - b. Připravíš se na předmět, ve kterém více záleží na tom, jakou známku z písemné práce dostaneš.
 - c. Pokusíš se připravit alespoň částečně na obě písemné práce, i když ani na jednu nebudeš připraven/a dobře.
 - d. Připravíš se na jeden předmět a o tom, který to bude, se rozhodneš podle toho, kterého učitele máš raději.
7. Chceš vstoupit do nějakého zájmového kroužku nebo sportovního oddílu. V místě tvého bydliště jsou dva. Jak budeš vybírat?
- a. Prostě si náhodně zvolíš jeden – když se ti tam nebude líbit, vždy můžeš odejít a vstoupit do druhého.
 - b. Zjistíš si, co nabízejí.
 - c. Jeden týden budeš chodit do jednoho, další týden do druhého, a pak si vybereš.
 - d. Zjistíš si, kdo do nich chodí, a vybereš ten, kam chodí lidé, o kterých víš, že se ti mezi nimi bude líbit.
8. Jsi členem/členkou školního atletického družstva. Nedávno sis natáhl/a sval a měl/a by ses šetřit. Brzy se však mají konat důležité závody a družstvo spoléhá na to, že se jich zúčastníš. Co uděláš?
- a. Riskneš to a v závodech poběžíš.
 - b. Zeptáš se na názor lékaře a poradíš se s učitelem tělocviku.
 - c. Poběžíš pouze tehdy, když se za tebe nenajde náhrada.
 - d. Měl/a bys pocit viny, že jsi své družstvo zklamal/a, a proto poběžíš.

Teď sečti, kolikrát jsi odpověděl/a:				
a)	b)	c)	d)	Typ

Typy rozhodování

Typ A – samostatný

- Rozhoduješ se snadno, rychle, podle momentální nálady. Chceš mít rozhodování ve vlastních rukou, nasloucháš spíše svým pocitům než radám ostatních.
- Máš sklon riskovat a moc nepřemýšlíš o dlouhodobých následcích.
- Jednáš na základě pocitů, intuice, nebojíš se, jsi samostatný/á, máš kladný přístup k životu a vlastní osobě.

Typ B – logický

- Obvykle pečlivě vážíš všechny možnosti, všechna pro a proti. Je ti zcela jasné, co máš a nemáš rád/a, co chceš a nechceš, znáš své silné a slabé stránky. Než se rozhodneš, opatříš si co nejvíce informací, radíš se s jinými lidmi. Zvažuješ i dlouhodobé důsledky svého rozhodnutí, spoléháš na rozum spíše než na city. Dáváš si s rozhodováním načas, jakmile se však rozhodneš, na svém rozhodnutí trváš.
- Logicky uvažuješ, jsi zodpovědný/á, znáš sama sebe, hledáš informace a vycházíš z nich, jsi samostatný/á.

Typ C – opatrný

- Při rozhodování váháš, bojíš se, abys neudělal/a chybu, nepodstupuješ zbytečné riziko. Dokážeš vidět "obě strany mince", víš, že každá možnost má své pro a proti. Předem neodmítáš žádnou možnost, což je v některých situacích dobře. Může to však také způsobit, že máš v hlavě zmatek a místo aby ses rozhodl/a, necháš věcem volný průběh.
- Jsi tolerantní, přístupný/á různým názorům a možnostem, opatrný/á, zvažuješ následky.

Typ D – ohleduplný, bere zřetel na ostatní

- Při rozhodování bereš v úvahu zájmy, pocity a jednání ostatních. Jsi citlivý/á a vyhýbáš se konfliktům. Záleží ti na tom, aby tě druzí měli rádi. Může to sice být dobrá vlastnost, dej si však pozor, aby tě příliš neovlivňovalo tvé okolí. Nejsi typ vůdce, spíše se necháš vést, přizpůsobuješ se, je ti lépe ve skupině než samotnému.
- Jsi společenský/á, snadno s lidmi vycházíš, dokážeš druhé podpořit.

5. KAGA a KAWA – asociační techniky

Zdroj: ŽÁK, P.: Kreativita a její rozvoj, str. 162

Cíl

Cvičení na rozvoj kreativity, nastartování členů týmu před řešením problému

Podle Very Birkenbihlové:

KaGa – K – kreativní, A – analografie, G – grafická, A – asociace

KaWa – K – kreativní, A – analografie, W – slovní, A – asociace

Slovní analogramy – KaWa

Napište doprostřed papíru velkými písmeny jedno slovo, na kterém chcete rozvinout své asociace. Buď své křestní jméno, nebo slovo, které vystihuje řešený problém.

Ke každému slovu přiřaďte libovolné asociace, které vás napadají v souvislosti s tímto slovem. Pokud se ve slově vyskytuje více stejných písmen, vytvořte vždy novou asociaci.

Grafické analogramy – KaGa

Zápis asociací se nemusí omezovat jen na slova, ale můžeme též kreslit. Jako podnět může sloužit i barevné vystínování počátečních písmen, zapsání či orámování textu v prostorových perspektivních obrazech. Otevíráte tak zdroje své pravé hemisféry.

Doporučení pro lektora:

Můžeme použít v úvodu, kdy chceme nasměrovat účastníky. Můžeme použít např.:

- Co očekáváte od seance?
- Jaké jsou vlastnosti jména, které jste napsali?
- Jaké jsou hlavní aspekty problému, který máme před sebou?
- Jaké by mohlo být řešení problému?

6. KREATIVNÍ ABECEDA

Zdroj: ŽÁK, P.: Kreativita a její rozvoj, str. 163

Cíl

- cvičení na rozvoj kreativity

Materiál

- volné listy papíru

Provedení

Nadepište papír slovem vystihujícím problém, který chcete řešit. Pod sebe napište jednotlivá písmenka abecedy. Ke každému písmenku napište slovo začínající tímž písmenem a vztahující se ke slovu v záhlaví.

Základní slovo vystihující téma – seminář			
A	Aktivita	D	Diskuse
B	Bezrozporný	E	Efektivita
C	Celistvý	F	Funkčnost

7. KREATIVNÍ VYPRÁVĚNÍ PŘÍBĚHŮ

Zdroj: BELZ, H., SIEGRIST, M.: Klíčové kompetence a jejich rozvíjení. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-479-6, str. 351

Pomůcky

- pro každého tři kartičky
- tužka

Instrukce

Napište na kartičku tři slova:

- a) 1. slovo – podstatné jméno
- b) 2. slovo – sloveso
- c) 3. slovo – „klíčové slovo“ – podstatné jméno
(např. PES – LÉTAT – DOVOLENÁ)

Kartičky sesbírejte.

Každý si vytáhne kartičku.

Vytvořte z těchto tří slov příběh o pěti větách:

- a) 1. věta – volná
- b) 2. věta – musí obsahovat 1. slovo
- c) 3. věta – volná
- d) 4. věta – musí obsahovat 2. slovo
- e) 5. věta – musí obsahovat 3. slovo

Pracovní list

1. Kartička

1. slovo	podstatné jméno
2. slovo	sloveso
3. slovo	„klíčové slovo“ – podst. jm.

2. Příběh

Věta:	Musí obsahovat:
1.	X
2.	1. slovo
3.	X
4.	2. slovo
5.	3. slovo

8. NOVÁ FORMULACE PROBLÉMU

Zdroj: BELZ, H., SIEGRIST, M.: Klíčové kompetence a jejich rozvíjení. Praha: Portál, 2001, str. 243.

Každá formulace problému je pouze jedním z možných slovních „hávů“ pro problém, který se má řešit. Zahrnuje v sobě zcela určitý aspekt problému se specifickým myšlenkovým potenciálem. Při metodě nového formulování jde o to, aby se pomocí jiných formulací došlo ke zcela novému pohledu na problém. To vede jednak k překonávání vlastních vzorců myšlení, jednak k novému způsobu nazírání na problém, ke kterému lze dospět za pomoci kreativních technik v návaznosti na novou formulaci. Hledání nových formulací je tedy kreativní technika, jejímž cílem

je vytvořit nový výchozí bod pro produkování myšlenek. Metoda nového formulování problému spočívá na principu zcizení a je jednou z nejefektivnějších kreativních metod myšlení.

Materiál

- nástěnka
- listy formátu A4
- silné fixy

Provedení

Vedoucí kurzu stanoví problém a formulaci napíše na papír formátu A4. Pak požádá některého účastníka, aby problém zformuloval znovu a aby svou novou verzi napsal rovněž na papír A4.

Příklad

Zkoumají se možnosti zvýšení zisků firmy. Účastníci formulují problém "Jak můžeme zvýšit naše zisky?"

Možné nové formulace:

- Jak můžeme odhalit mezery na trhu a zvýšit tak zisk?
- Jak můžeme dosáhnout úspor?
- Jak můžeme dosáhnout dobrých výkonů s menším počtem zaměstnanců?
- Jak můžeme zlepšit image našich výrobků?
- Jak můžeme přimět naše pracovníky ke kreativnímu myšlení a jednání?

Vyhodnocení

Vyvěšení výsledků na nástěnku.

9. ŘEDITEL CIHELNY

Zdroj: ŽÁK, P.: Kreativita a její rozvoj, str. 164

Cíl

- rozvoj kreativity – fluence
- rozechřívací aktivita

Instrukce

Představte si, že jste ředitelem cihelny. S hrůzou jste zjistili, cihly nejdou na odbyt. Vaším úkolem je vymyslet co nejvíce možností využití obyčejné cihly.

Reflexe – diskuse

- Kolik jste vymysleli použití?
- Která jsou nejoriginálnější?

10. ŠEST MYSLÍCÍCH KLOBOUKŮ

Zdroj: ŽÁK, P.: Kreativita a její rozvoj, str. 196

Cíle

- nácvik imaginace
- nácvik rozhodování ve skupině
- zkoumat problém několika pohledů

Instrukce

Mám pro vás připraveno šest klobouků, které budou mezi vámi kolovat. Každý klobouk představuje jeden přístup, jednu roli, se kterou budete přistupovat k danému problému.

Bílý klobouk: čistě bílá – nic než fakta, čísla, informace

Bílá barva je jako čistý, nepopsaný papír. Nahlíží se na problém bez jakýchkoli emocí, vysvětlování a argumentací. Hlavním smyslem je pojmenovat všechna dostupná fakta, která se k problému vztahují. Je zapovězeno hodnotit a přisuzovat strohým informacím argumentační hodnotu, není povoleno kategorizovat a stanovovat, která z informací je důležitější a jaká vedlejší.

Bílá barva umožňuje hovořit jen o faktech, číslech, potřebách a nedostacích. S bílým kloboukem na hlavě se ptáme na doplňující otázky, které ještě chybí, opět jen informačního a datového charakteru. Myslitel s bílým kloboukem by měl napodobovat počítač, který se jen ptá na data, sbírá je a nepřisuzuje jim ani interpretace, ani názory. Bílá barva je barva nestrannosti.

Červený klobouk: oheň a teplo – emoce a intuice, city a pocity

Červená barva je barvou pocitu. Myslitel se oprostí od faktů a dává najevo svůj pocit, který z problému má, projevuje svou intuici. Pocity jsou pro myšlení velmi důležité, proto je jim vyhrazena jedna perspektiva. Je nutné pocity a intuici každého individuálně pojmenovat, aby se nezpozorovaná a neidentifikovaná nestala v celém průběhu řešení blokem. Červený klobouk zviditelňuje pocity. Umožňuje použít v procesu řešení emoce. Nositel klobouku není povinen komentovat a zdůvodňovat své pocity.

Žlutý klobouk – slunce a optimismus – pozitivní a konstruktivní přístup

Žlutá je barva slunce. Podněcuje nositele k optimismu. Myslitel se žlutým kloboukem na hlavě se soustředí výhradně na všechna pozitiva a hodnoty, jež se sebou problém a jeho řešení přinášejí. Návrhy zpod žlutého klobouku jsou konstruktivní. Nevycházejí z pozitivní euforie, ale spíše z vědomého optimismu. Zkoumají se přednosti a hodnoty a myslitelé se přitom pokoušejí tyto hodnoty opřít o konkrétní argumenty. Pod žlutým kloboukem se rodí sny. Zde je místo pro logický pozitivní přístup.

Černý klobouk – škarohlíd, negativismus, proč něco nepůjde

Specialitou černého klobouku je kritické hodnocení. Jeho nositel je povinen nahlížet na problém se všemi možnými negativními důsledky.

CO by se stalo, kdybychom problém nevyřešili? Kde se najdou při realizaci řešení problémy? Jaké jsou hlavní nedostatky, omyly, chyby nabízeného řešení? Nositel černého klobouku je "advokátem diaboli". Nejde ovšem o to, aby byl černokloboučník podněcovatelem a vyvolavatelem sporů a hádek. Jeho hlavním cílem je přinést do řešení problému konstruktivní dávku skepticismu a pragmatismu.

Černý klobouk porovnává nabízená řešení s reálnou situací, i se zkušenostmi z minula, a upozorňuje na možná úskalí.

Pod černým kloboukem je dovoleno klást negativní otázky.

Je opakem žlutého klobouku. Nicméně pravidla má obdobná. Nemělo by se ozývat škarohlídkové rozlévání žluči, ale konstruktivní kritika opřená o argumenty a fakta. Neměl by se nechat unášet pocity, ale fakty.

Zelený klobouk – barva trávy, semínek, přírody, barva rostoucí zeleně

Zelený klobouk je zdrojem kreativního myšlení. Nositelé tohoto klobouku jsou zplnomocněni k tomu, aby přednášeli jakékoli nápady k realizaci. Pokud bychom chtěli být důslední, měl by být jakýkoliv nápad vysloven jen v zeleném klobouku.

Je možné si zelený klobouk nasadit a mlčet. Taková pauza je tvůrčí a je sama o sobě kreativní. Zelený klobouk má právo mlčky probírat myšlenky a přemýšlet, zda neexistují ještě jiné alternativy. Zelený klobouk je symbolem laterálního myšlení.

Modrý klobouk – nebe nad hlavou, odstup a přemýšlení o myšlení

Modrý klobouk signalizuje řídící funkci. Myslitel s modrou barvou na hlavě organizuje celé myšlení. Je dirigentem orchestru. On rozhoduje, který klobouk si kdo nasadí. On udává tón hry. Modrý klobouk vypracovává závěry, shrnutí, zapisuje podněty. Je to klobouk facilitátora, a proto je určen výhradně jen jednomu člověku. Je to klobouk nadhledu, objektivity a praxe.

11. SEZNAM LITERATURY

BANFIELD, E. C.: Občanské ctnosti. Praha: Victoria Publishing, 1995

BEETHAM, D., BOYLE, K.: Úvod do demokracie. Praha: UNESCO, 1996

BERAN V.: Jak na žákovskou samosprávnou demokracii. Učitelé listy, roč. IX, 2001/2, č. 3, příloha I-II

BŮŽEK, A.: Žákovská samospráva jako významný prostředek mravní a občanské výchovy. In: Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, s. 9–15, ISBN 80–7041-07X

DAHL, R.: Demokracie a její kritici. Praha: Victoria Publishing, 1989

DAHL, R.: O demokracii. Průvodce pro občany. Praha: Portál, 2001

DOSTÁLOVÁ, R. (ved. kol.): Civitas. Text pro učitele občanské výchovy. Praha: ISV nakl., 2001

JANIŠ, K., ŠTURMA, J.: Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě. Sborník z pracovního semináře konaného 21. 4. 1999. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. ISBN 80–7041-507X

KJAERGAARD, Eigil, MARTINENIENE, Rima.: Pětkrát hurá demokracii. O demokracii v každodenní praxi školy. Praha: Strom, 1997

Kolektiv, Nové horizonty výchovy k občanství. Olomouc: UP, 2001

KOPŘIVA, P.: Komunitní kruh a škola – I. část. Učitelé listy, roč. IX, 2001/2 č. 2, str. 9–10

KOPŘIVA, P.: Komunitní kruh a škola – II. část. Učitel'ské listy, roč. IX, 2001/2 č. 3, str. 10–11

KUNC, J. (redakce). Demokracie a ústavnost. Praha: UK, 1996

ŠTURMA, J. SKLENÁŘOVÁ, R.: K historii a problematice žákovské organizace v našich školách. In: Sborník Pedagogické fakulty v Hradci Králové XLVIII. Pedagogika-psychologie. 1. vyd. Praha: SPN, 1987

Výchova k demokracii, konstitucionalismu a občanství. Sborník z Letní školy pro učitele OV a ZSV 1998. Olomouc: Univ. Palackého, 1998

ZOUHAR, J., kol.: Metodická příručka pro učitele na podporu celonárodní soutěže Paragraf 11/55. Kladno: AISISI, 2006

Příklady efektivní komunikace. Kopřiva, P. a kol. Respektovat a být respektován. Kroměříž: Spirála, 2005. s. 48 – 78